

УДК 811.112.2:378.016+130.2:316.77
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-1-30>

Олена БОНДАРЧУК,
orcid.org/0000-0001-5922-5253
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) bondarchuk.olena@vnu.edu.ua

Людмила ПАСИК,
orcid.org/0000-0001-8635-5168
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) Pasyk.Lyudmyla@vnu.edu.ua

Лариса РИСЬ,
orcid.org/0000-0003-0775-9629
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна) rys.larysa@vnu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено огляд міжкультурної компетентності (МКК) як однієї з основних на занятті з іноземної мови для підготовки фахівців із філології в закладах вищої освіти. Авторами вивчено закордонний досвід, зокрема методика навчання іноземної мови в Німеччині, навчання німецької мови як іноземної (DaF, DaZ) на мовних курсах, а також основні засади роботи Гете-інституту, який має мережу мовних курсів у різних країнах для слухачів рівнів А1-С2 та займається методикою навчання німецької мови. Розглянуто питання визначення культури, її вагомості в теорії міжкультурної комунікації та МКК загалом. Недостатні знання про культуру, мова якої вивчається, невірна орієнтація в міжкультурному середовищі, нездатність подолати стереотипи та упередження під час комунікації з носіями іншої мови та культури призводять до непорозумінь та комунікативних невдач, що, безумовно, стануть суттєвою перешкодою в роботі майбутніх перекладачів, викладачів, менеджерів тощо.

Практична значущість доробку полягає в характеристиці основних моделей формування МКК на занятті з німецької мови, зокрема моделі культурного шоку Оберга та Болтена, АКС-парадигми Байрама та OSEE-моделі Дірдорф. У розвідці проаналізовано основні етапи формування МКК: спостереження за чужою культурою, захоплення нею, виявлення негативного досвіду, стереотипів, оцінних ставлень, пошук причин, інформації, обґрунтування явищ та подій, порівняння чужої культури зі своєю. У статті наведено приклади матеріалів для роботи (книги, музика, мистецтво, фільми) та запропоновано кроки їхньої дидактизації. Це вправи перед виконанням читання/слухання, які спрямовані на збір асоціацій та активацію фонових знань, вправи під час читання/слухання, які мають на меті встановлення стереотипів, причин, пошук інформації; вправи після читання/слухання, які орієнтовані на інтерпретацію фактів, порівняння чужої культури зі своєю та пошук компромісу.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, міжкультурна комунікація, культура, модель формування МКК.

Olena BONDARCHUK,
orcid.org/0000-0001-5922-5253
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of German Philology
Lesya Ukrainka Volyn National University
(Lutsk, Ukraine) bondarchuk.olena@vnu.edu.ua

Liudmyla PASYK,

orcid.org/0000-0001-8635-5168

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of German Philology

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) Pasyk.Lyudmyla@vnu.edu.ua

Larysa RYS,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of German Philology

Lesya Ukrainka Volyn National University

(Lutsk, Ukraine) rys.larysa@vnu.edu.ua

THE FORMATION FEATURES OF THE INTERCULTURAL COMPETENCE IN GERMAN LANGUAGE CLASSES

The article reviews intercultural competence (ICC) as one of the main components in foreign language classes for teaching philology specialists in higher education institutions. The authors studied foreign experience, including methods of teaching a foreign language in Germany, teaching German as a foreign language (DaF, DaZ) on language courses, as well as the basic principles of the Goethe Institute, which has a network of language courses in different countries for the listeners on levels A1-C2 and engages in methodology of studies of German. The question of defining culture, its importance in the theory of intercultural communication, and the ICC in general is considered. Insufficient knowledge about the culture of the studied language, incorrect orientation in intercultural environment, inability to overcome stereotypes and prejudices when communicating with native speakers of other language and culture lead to misunderstandings and communication failures that are likely to become a significant obstacle for future translators, teachers, managers, etc.

The practical significance of this work lies in the characterisation of the main models of ICC formation in the German language classes, in particular, Oberg and Bolten's model of culture shock, Bayram's AKS-paradigm, and Deardorff's OSEE-model. The findings disclose the main stages of ICC formation, such as: observation of other culture, fascination with it, detection of negative experiences, stereotypes, evaluative attitudes, searching for reasons, information, substantiation of phenomena and events, comparison between own and different culture. The article provides examples of material for work (books, music, art, movies) and suggests steps for its didactics. These are pre-reading/listening exercises aimed at gathering associations and activating background knowledge; while reading/listening exercises to establish stereotypes, reasons, information retrieval; post-reading/listening exercises focusing on interpreting facts, comparing foreign culture with one's own, and finding a compromise.

Key words: *intercultural competence, intercultural communication, culture, ICC formation model.*

Постановка проблеми. У століття глобалізації, інтернаціоналізації та міжкультурності вивчення іноземних мов не може відбуватися без врахування культурних особливостей суспільства, мова якого вивчається. Виклики сучасного світу, перед якими постають педагогіка та методика, полягають в адекватному підході до розуміння культурної різноманітності та відмінностей у ціннісних орієнтирах. Культурне розмаїття в контексті глобалізації створює новий, яскравіший світ, який може виділятися на глобальному економічному ринку.

Одним з основних джерел для визначення цілей сучасного заняття під час підготовки фахівців з іноземних мов є Стандарт вищої освіти України зі спеціальності 035 «Філологія» (Стандарт, 2019). Поряд зі здатністю спілкуватися іноземною мовою в Стандарті зазначена така компетентність: «здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мову(и), що вивчається(-ються),

в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) з метою розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя». В умовах сучасної дійсності, де міжкультурні контакти проникають у всі сфери життя, не лише в культурну, а й суспільну, економічну, медичну, та інші галузі, вважаємо, що здатність ефективно використовувати мову для розв'язання комунікативних завдань без володіння міжкультурною компетентністю (МКК) є обмеженою. В європейській освітній політиці, яка більш орієнтована на міжкультурне спілкування з огляду на свої обставини (велика кількість іноземців, двомовних сімей, біженців, фахівців із-за кордону в різних сферах професійного життя, а також економічна діяльність), існує система множинних підходів до мов та культур (нім. „Referenzrahmen für plurale Ansätze zu Sprachen und Kulturen“ (REPA), 2010). У цьому документі описані міжкультурні

та багатомовні компетентності, в тому числі і для занять іноземною мовою. Окрім того, Європейська рада оприлюднила Загальноєвропейські компетентності володіння іноземною мовою (нім. *Gemeinsamer Europäischer Referenzrahmen für Sprachen (GER)*), частиною яких також є сприяння розвитку МКК, а саме навчання мові шляхом її заглиблення в культурні рамки, такі як цінності, соціальні конвенції чи життєві обставини.

Аналіз досліджень. Оскільки у представленій науковій розвідці йдеться про міжкультурну комунікацію, коротко з'ясуємо значення культури для методики навчання іноземної мови. «Культура» походить від лат. *cultura* і позначає догляд за тілом, передусім за душею. У культурній антропології під культурою закордонні науковці розуміють сукупність досвіду, знань, вірувань, мистецтва, ціннісних уявлень, сталих звичок, традицій та звичаїв, які людина отримує в суспільному житті (Haller/Nägele, 2013: 9). У нашому дослідженні вважаємо орієнтиром визначення культури нідерландським культурологом G. Hofstede, яке базується на культурних відмінностях різних національностей: «Культура – колективне програмування духу, яке відрізняє членів однієї групи чи категорію одних людей від інших» (Hofstede, 2011: 3). Сюди належать також щоденні ритуали, такі як вітання, їжа, гігієна, демонстрація чи приховування почуттів, фізична дистанція та сексуальна поведінка – так звані ментальні програми. Джерела ментальних програм знаходяться у соціальному оточенні, в якому зросла людина. Ці ментальні програми виникають із дитинства в сім'ї, розвиваються зі спостережень по сусідству, в школі, на робочому місці (Erll, Gymnich, 2015: 38). Культура, на думку G. Hofstede, не вроджена, а набута, отже, навички міжкультурного спілкування можна і потрібно тренувати на заняттях, круглих столах, майстер-класах, закордонних стажуваннях тощо.

Проблема МКК була центральною в теоретичних працях Г. Єлізарова, О. Муратова, О. Оберемко, І. Плужник, Ю. Сініцина та ін. Специфіку МКК досліджено в працях таких зарубіжних науковців, як G. Chen, D. Deardorff, K. Knapp, A. Moosmüller, K. Hauenschild, D. Reimann, I. Sievers та ін.

МКК у дидактиці – множинний підхід до процесів вивчення та навчання, які охоплюють одночасно кілька мов, мовних варіантів та культур, є доступними одній людині (Candelier et al., 2012).

МКК постало у світлі дискусій на початку 1950-х рр. із появою термінів «міжкультурна/кросскультурна комунікація/компетентність». Одним з основоположників МКК у дидактиці є

М. Вугам зі своїм концептом «міжкультурного мовця» (Vugam, 1997: 31–38), який визначає її як здатність бути проінформованим про відмінності між власною та цільовою культурою, розрізняти їх у конкретних ситуаціях і розвивати перспективи власних дій, які дадуть змогу з розумінням вникнути у традиції осіб, соціалізованих у іншій культурі. Нам імпонує визначення МКК К. Строганової: «здатність і готовність особистості до міжкультурного діалогу, що базуються на знаннях, уміннях і навичках, а також особистісних установках і стратегіях, за допомогою яких здійснюється успішний діалог з представниками іншомовної культури засобами вербального і невербального спілкування» (Строганова, 2017: 308).

МКК виникає лише тоді, коли людина усвідомлює, що її культура не єдина, вона не є нормою, та намагається зрозуміти відмінності сприйняття, мислення та поведінки представників інших культур. Питання формування МКК загострилося за останні 10 років і тепер складно уявити достойного фахівця з філології без компетентностей із міжкультурного спілкування. Крім того, вона є ключовою компетентністю у XXI столітті. Останніми роками тема МКК постає у світлі навчання іноземної мови за професійним спрямуванням, зокрема в навчанні ІТ-спеціалістів (Зеліковська, 2017), соціологів (Байбакова, 2017), а її формуванню сприяє вивчення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни і застосування тренінгових методів для її опанування (Рись, Пасик, 2020) тощо.

Мета статті – вивчити шляхи формування МКК на заняттях із німецької мови, розглянути моделі формування МКК, виокремити вдалий навчальний матеріал для оволодіння нею.

Виклад основного матеріалу. Коли Й. В. Гете говорив про те, що людина стільки разів людина, скільки мов вона знає, про МКК у дослідницькій літературі ще не йшлося, проте цей вислів дуже вдало пояснює взаємозалежність мови та культури. Вивчення іноземних мов сприяє розвитку різних компетентностей та розширює кругозір людини. Вивчення культури розпочинається з вивчення мови, а вивчення мови неможливе без вивчення культури – це дві сторони однієї медалі. Найкращою спробою є, звісно, встановлення контактів із носіями інших культур, що передбачає навчання впродовж життя (Erll, Gymnich, 2015: 14). Зрозуміло, що знання про певну культуру найкраще здобувати в безпосередньому спілкуванні, на власному досвіді долаючи стереотипи, проте пандемія вносить свої корективи і значно зменшує шанси студентів на поїздки за кордон на мовні курси, стажування та практики. Саме тому

такі мовленнєві ситуації мають бути змодельовані на заняттях з іноземної мови. Методичний арсенал нині значно розширюють можливості Інтернету, пропонуючи різноманітний матеріал для вивчення мови.

Основою для заняття, орієнтованого на розвиток МКК, є готовність до сприйняття, толерування та етики. Основними цілями заняття, спрямованого на формування МКК, за визначеннями німецьких науковців, є:

- створення можливостей вести культурний діалог;
- привернення уваги до створення оптимальних життєвих умов для солідарного співіснування менших та більших спільнот;
- передача знань про «інакшість» шляхом використання медійних засобів для створення найбільш точної та автентичної картини дійсності;
- вміння слухати проблеми іншої сторони, запитувати про причини;
- здатність протистояти конфліктам та доводити власну позицію;
- нівелювання протиріч та комунікативних дефіцитів, що сприяє відкритому та правильно акцентованому навчальному та комунікативному клімату;
- відкриття багатства чужих культур, які присутні у власній культурі (музика, їжа, свята тощо) (Auernhauer, 2012; Nieke, 2008; Hauenschild, 2010; Reimann, 2013).

Розглянемо основні моделі формування МКК, зокрема модель культурного шоку Оберга та Болтена, АКС-парадигму Байрама та OSEE-модель Дірдорф.

Модель культурного шоку Оберга та Больтена (Oberg und Bolten (1960/2003)) – модель зустрічі двох культур, яка може бути використана на занятті іноземної мови (Bolten, 2003). Вона складається з таких фаз:

- 1) ейфорія (сприйняття тільки позитивного в невідомій культурі);
- 2) непорозуміння (через незнання культурних конвенцій невідомої культури створюються непорозуміння, в яких студент звинувачує себе);
- 3) колізії (через невідомі причини непорозуміння вина покладається на чужу культуру);
- 4) прийняття відмінностей (приходить розуміння чужої культури);
- 5) акультурація (відмінності зрозумілі, зростає тенденція до прийняття поведінкових звичок чужої культури).

Схожі етапи опанування МКК описує й американський дослідник М. Вугам у своїй АКС-

парадигмі (скорочення від англ. A – Attitudes (ставлення), K – Knowledge (знання), S – Skills (навички, вміння) (Vugam, 2011).

Основна ідея обох моделей полягає в тому, що слухач має як перший крок опанування МКК зібрати знання про свою та чужу культуру, свої уявлення, почуття, стереотипи та упередження. Тоді слухачам можна пояснити значення стереотипу (або дати завдання студентам зібрати інформацію про те, що таке стереотип). На заключному етапі проєктується зустріч двох культур і студенти мають діяти толерантно та компетентно в міжкультурному діалозі.

Формування МКК згідно з цими моделями можна порівняти з підняттям по драбині: чим вище піднімається студент, тим краще він володіє МКК. При цьому опанування нового щабля неможливе без засвоєння попереднього.

Наступний підхід до навчання МКК є OSEE-модель Дірдорф (D. Deardorff). Вона складається з чотирьох ступенів: O – observe what is happening (спостереження), S – state objectively what is happening (об'єктивна оцінка), E – explore different explanations for what is happening (пошук причин), E – evaluate which explanation is the most likely (пошук адекватного пояснення) (Deardorff, 2000). За цією моделлю можна опрацювати, напр., тему хустки (покритої голови) в Німеччині таким чином:

Крок 1. Студенти отримують дві картинки, на яких зображені дві жінки в хустці: турецька жінка та німецька монашка. Студенти збирають свої фонові знання до зображень, описують осіб, висловлюють свою думку, що може означати хустка.

Крок 2. Студенти записують причини для носіння хустки. Вони описують жінок та записують спільні та відмінні риси до таблиці (або діаграми Венна).

Крок 3. Опісля студенти здійснюють пошук інформації в мережі Інтернет про причини носіння хустки турецькими жінками.

Крок 4. Студенти оцінюють свої знання і підсумовують їх у формі допису в блозі або на платформі Padlet.

Різнманітними для формування МКК є не лише підходи та моделі, але й мовний арсенал. На нашу думку, вдалим інструментом для передачі МКК є музика, яка за своєю природою є частиною культури. Йдеться не лише про народні пісні, в яких міститься мудрість поколінь, а й сучасні пісні, які в сукупності з відеоматеріалами розкривають особливості певного суспільства. Вони є цікавими для різних поколінь та вносять розма-

їття в перебіг заняття, чим мотивують до вивчення мови, як-от пісня Alfa Gun «Berlin, Berlin». Текст пісні в сукупності з відео відкриває погляд на мультикультурний Берлін, в якому різні національності почувають себе як удома. Виконавець за своїм походженням турок, але настільки любить Берлін, що прирівнює своє місце проживання до національності – називає себе більше берлінцем, ніж німцем чи турком: «*Ich bin mehr Berliner als Deutscher oder Türke*». Окрім того, текст пісні та відеоряд дають змогу вивчити визначні пам'ятки міста, типову їжу, подискутувати про місце іноземців у Берліні, їхнє походження та приналежність, стереотипи про німців. Одним зі способів дидактизації є ознайомлення студентів із визначними пам'ятками Берліна. Це може бути завдання впорядкувати картинки з їхніми назвами, зібрати інформацію про туристичний Берлін в Інтернеті, прослуховувати пісні без звуку. Студенти отримують завдання занотувати всі визначні пам'ятки Берліна, які вони бачать на відео.

Іншим цікавим матеріалом для формування МКК є фільми, до яких можна розробити окремий змістовий модуль і спланувати цілий ряд занять. У фільмах часто поєднані і мова, і культура, зображений побут, почуття, типова поведінка в суспільстві. Фільм «По той бік тиші/*Jenseits der Stille*» поєднує різні теми: конфлікт поколінь, життя глухонімих, процес дорослішання, відокремлення від батьківського дому, втрата близьких людей, роль музики в житті людини. Опрацювання цього фільму в міжкультурному контексті може здійснюватися такими кроками:

Крок 1. Перед переглядом акцентувати увагу студентів на їхніх знаннях про життя глухонімих. Яким є їхній побут? Хто є головними близькими людьми поряд із батьками для дітей?

Крок 2. Під час перегляду акцентувати увагу на дошкільній освіті в Німеччині та порівнювати її з українською. Якими є традиції святкування Різдва в Німеччині? Чим вони відрізняються від українських? Якою є соціалізація людей із вадами в Німеччині та Україні?

Крок 3. Тренування навичок. Це може бути дискусія на різні теми, напр.: Що означають слова Мартіна: «Можливо, я не чую твою музику, але я спробую її зрозуміти»? Яке значення кларнета для Мартіна? Яким воно є для Лари? Як можна проінтерпретувати назву фільму? Студентам може бути запропоновано розіграти одну зі сцен фільму, взяти інтерв'ю в головних героїв тощо.

Література є універсальним засобом для тренування різноманітних навичок, і МКК не є винятком. Автентичні тексти про історичні події, гео-

графічні, економічні, побутові, культурні та інші реалії дозволяють читачу стати одним з учасників комунікації, коли він має змогу подумати про події, провести паралелі з власною реальністю, зайняти позицію головних героїв та прожити певні емоції. У процесі вибору матеріалу для заняття важливо підбирати книгу, яка зможе передати відчуття, ніби читач знаходиться між двома культурами. Складна тема про поділ Німеччини, Берлінську стіну та інші історичні події того часу зображені в книзі для дітей та підлітків «*Grenzgebiete. Eine Kindheit zwischen Ost und West*» К. Ленкової (С. Lenkova), де двоє дітей проводять час на пагорбі, з якого видно поділений Берлін на ФРН і НДР та розповідають у формі діалогів про тодішні реалії. Тлумачення певних термінів та історичні дати винесені у зноски внизу сторінки, вони пояснені простими фразами та не заважають перебігу сюжету. Робота над літературними текстами для формування МКК може бути побудована таким чином.

Крок 1. Для активації фонових знань, налаштування на тему можна описати зображення, намалювати певну подію, висловити власну думку про щось (після читання її переглянути і подумати, чи вірною була здогадка), описати традиції та побут певного періоду.

Крок 2. Під час читання варто опрацювати інформацію послідовно. Студентам можна запропонувати утворити діалоги до певних уривків, зробити запис у щоденник, намалювати картини дійових осіб, написати асоціації до ключових слів у тексті, обговорити їх культурне значення.

Крок 3. Для завершального етапу підходять завдання, де потрібно спроектувати отримані знання на власні досвід, культуру та побут. Наприклад, переписати історію з перенесенням дії в іншу країну чи заміною головних героїв, написати листи до головного героя або комусь від його імені, шукати причини для певних подій та інтерпретувати їх, проводити подальше дослідження основної проблеми тексту (схожі проблеми в інших культурах, роботах інших авторів тощо).

Ще одним цікавим і трохи недооціненим джерелом роботи над формуванням МКК є мистецтво, яке переважно не говорить словами, а е поштовхом до міжкультурної комунікації з різних тем: соціальне життя, почуття, емоції, історія і особистісний розвиток. Однією з ідей обговорити культурний посил мистецтва є віртуальні відвідини музею. У час пандемії зросла кількість пропозицій відвідати концерти та виставки онлайн, що можна успішно використати на занятті з іноземної мови. Або ж можна дати студентам змогу

створити власну картинну галерею (працювати індивідуально, в парах або групах), представити її та обговорити на занятті.

Під час опрацювання різних тем із наголосом на міжкультурний компонент студенти можуть скласти власні портфоліо – добірка інформації про досвід та знання про чужу культуру (культури). Портфоліо може складатися із різних частин. Основна ідея – занотувати прогрес окремого студента.

Висновки. На заняттях із німецької мови як першої та другої іноземної слід навчити майбутніх філологів розуміти інші національності, їхню культуру та релігію як шанс для особистого розвитку та використовувати культурне розмаїття, щоб врегулювати цінності, правила поведінки, суспільні обов'язки задля існування мультикультур-

ної дійсності. Формування МКК є невід'ємною частиною становлення майбутнього філолога, який у своїй професійній діяльності матиме справу не лише з німецькою мовою, але й німецькою культурою. Знання історії, побуту, мистецтва, поведінкових особливостей, ціннісних установок дадуть змогу уникнути конфліктних ситуацій у спілкуванні з носіями інших культур та сприятимуть порозумінню двох і більше культур. Сучасні технічні умови надають багатий автентичний матеріал для роботи над формуванням МКК – це і музика, фільми, книги, картини тощо. Методичний арсенал також великий, який на основі моделей навчання МКК дає змогу об'єктивно сприймати чужу культуру, порівнювати її зі своєю, долати стереотипи та упередження у спілкуванні з представниками іншої культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Байбакова О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи у вищих навчальних закладах США : дис. ... канд. пед. наук. Ужгород, 2017.
2. Зеліковська О. О. Формування міжкультурної компетентності студентів ІТ-спеціальностей: сучасний вимір. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка. 2018. С. 129–135. DOI: 10.32835/2223-5752.2018.15.129-135.
3. Рись Л. Ф., Пасик Л. А. Форми та методи міжкультурного тренінгового навчання. *Нова філологія*. 2020. № 80. Том II. С. 175–181. DOI: 10.26661/2414-1135-2020-80-2-27.
4. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія». Київ, 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf> (дата звернення: 15.04.2021).
5. Строганова К. Е. Структура міжкультурної компетенції і місце в ній невербального компонента. *Сборник работ 74-й научной конференции студентов и аспирантов Белорусского государственного университета*, 15–24 мая 2017. В 3 ч. Ч. 3. Минск : БГУ, 2017. С. 306–310.
6. Auernheimer G. Einführung in die Interkulturelle Pädagogik. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2012.
7. Bolten J. Interkulturelle Kompetenz. Erfurt: Landeszentrale für Politische Bildung, 2003.
8. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997.
9. Candelier M., Camilleri G., Antoinette C., Véronique de Pietro J.-F., Lőrincz I., Meißner F.-J., Schröder-Sura A., Noguerol A. & Muriel M. FREPA – A Framework of Reference for Pluralistic Approaches to Languages and Cultures – Competences and Resources. Council of Europe, 2012.
10. Deardorff D. K., Deardorff D. L. OSEE Tool. Presentation at North Carolina State University, Raleigh, N.C., 2000.
11. Erll A., Gannich M. Interkulturelle Kompetenzen. Erfolgreich kommunizieren zwischen den Kulturen. Stuttgart: Klett, 2015.
12. Europarat: Gemeinsamer europäischer 2011Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. Langenscheidt, 2001. URL: <https://www.europaescher-referenzrahmen.de/> (дата звернення: 20.03.2021).
13. Haller P. M., Nägele U. Praxishandbuch Interkulturelles Management. Der andere Weg: Affektives Vermitteln interkultureller Kompetenz. Springer Gabler, 2013. 336 S.
14. Hauenschild K. Transkulturalität – (k)ein Leitbild für die Weiterentwicklung Interkultureller Bildung? Datta 2010, S. 148–166.
15. Nieke W. Interkulturelle Erziehung und Bildung. Wiesbaden: Verlag für Sozialwissenschaften, 2008.
16. Hofstede G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture, 2011. 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
17. Reimann D. Transkulturelle kommunikative Kompetenz – ein neues Paradigma für den Fremdsprachenunterricht / Franke M., Schöpp F. Auf dem Weg zu kompetenten Schülerinnen und Schülern: Theorie und Praxis des kompetenzorientierten Fremdsprachenunterrichts im Dialog. Stuttgart: ibidem, 2013. S. 165–180.

REFERENCES

1. Baibakova O. Formuvannia mizhkulturnoji kompetentnosti majbutnikh fakhivtsiv sotsialnoji roboty u vyshchych navchalnykh zakladakh SShA. [Formation of the intercultural competence of future specialists of social work in higher educational institutions of the USA] : dis... kand. ped. nauk. Uzhgorod, 2017 [in Ukrainian].
2. Zelikovska O. O. Formuvannja mizhkulturnoji komepetentnosti studentiv IT-spetsialnostej: suchasnyj vymir. [Formation of intercultural competence of students of IT specialties: modern dimension]. Scientific announcer of Insti-

tute of vocational formation of NAPN of Ukraine, 2018. Pp. 129–135. DOI: 10.32835/2223-5752.2018.15.129-135 [in Ukrainian].

3. Rys L. F., Pasyk L. A. Formy I metody mizhkulturnoho treninhovo navchannja. [Forms and methods of cross-cultural training studies]. New philology. Proceedings of scientific works. Zaporizhja: Helvetica Publishing House, 2020. Nr. 80. T. II. Pp. 175–181. DOI: 10.26661/2414-1135-2020-80-2-27 [in Ukrainian].

4. Standart vyshchoji osvity Ukrainy. [Standard of higher education of Ukraine: first (bachelor's) level, branch knowledge 03 Humanities, speciality 035 «Philology»]. Kiev, 2009. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf>. [in Ukrainian].

5. Strohanova K. E. Struktura mezhkulturnoj kompetentsii i mesto v nej neverbalnogo komponenta. [The structure of intercultural competence and the place of the nonverbal component in it]. Proceedings of the 74th Scientific Conference of Undergraduate and Graduate Students of Belarusian State University, the 15–24 of May, 2017. P. 3. Minsk : BNU, 2017. Pp. 306–310. [in Russian].

6. Auernheimer G. Einführung in die Interkulturelle Pädagogik. [Introduction to Intercultural Pedagogy]. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2012. [in German].

7. Bolten J. Interkulturelle Kompetenz. [Intercultural competence]. Erfurt: Landeszentrale für Politische Bildung, 2003. [in German].

8. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. [in English].

9. Candelier M., Camilleri G., Antoinette C., Véronique de Pietro J.-F., Lőrincz I., Meißner F.-J., Schröder-Sura A., Noguero A. & Muriel M. FREPA – A Framework of Reference for Pluralistic Approaches to Languages and Cultures – Competences and Resources. Council of Europe, 2012. [in English].

10. Deardorff D. K., Deardorff D. L. OSEE Tool. Presentation at North Carolina State University, Raleigh, N.C., 2000. [in English].

11. Erll, A., Gannich, M. Interkulturelle Kompetenzen. Erfolgreich kommunizieren zwischen den Kulturen. [Intercultural competencies. Communicating successfully between cultures]. Stuttgart: Klett, 2015. [in German].

12. Europarat: Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen. [Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessing]. Langenscheidt, 2001. URL: <https://www.europaeischer-referenzrahmen.de/> [in German].

13. Haller P. M., Nägele U. Praxishandbuch Interkulturelles Management. Der andere Weg: Affektives Vermitteln interkultureller Kompetenz. [Practice Manual Intercultural Management. The Other Way: Affective Teaching of Intercultural Competence]. Springer Gabler, 2013. 336 p. [in English].

14. Hauenschild K. Transkulturalität – (k)ein Leitbild für die Weiterentwicklung Interkultureller Bildung? [Transculturality – (not) a guiding principle for the further development of intercultural education?]. Datta 2010, Pp. 148–166. [in German].

15. Nieke W. Interkulturelle Erziehung und Bildung. [Intercultural Education] Wiesbaden: Publishing house for social sciences, 2008. [in German].

16. Hofstede G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. Online Readings in Psychology and Culture, 2011, 2(1), <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014> [in English].

17. Reimann D. Transkulturelle kommunikative Kompetenz – ein neues Paradigma für den Fremdsprachenunterricht. [Transcultural communicative competence – a new paradigm for foreign language teaching.] / Franke M., Schöpp F. Auf dem Weg zu kompetenten Schülerinnen und Schülern: Theorie und Praxis des kompetenzorientierten Fremdsprachenunterrichts im Dialog. [On the way to competent students: theory and practice of competence-oriented foreign language teaching in dialogue]. Stuttgart: ibidem, 2013. Pp. 165–180. [in German].